

DOSAR BASARABIA

Comisia bilaterală a istoricilor români și sovietici, un nou început: octombrie 1990 (The bilateral commission of Romanian and Soviet historians, a new beginning: october 1990)

Șerban PAPACOSTEA

Abstract. *After being elected director of The “Nicolae Iorga” History Institute of The Romanian Academy, after the fall of the communist regime in December 1989, I had the initiative to set a new direction to the relations between Romanian and Russian historians, relations that have been seriously damaged in the last years, just like the relations between the two countries. During my brief stay in Moscow, in October 1990, I had the opportunity to observe the turmoil within the intellectual environment at the imminent dissolution of the Soviet Union.*

Keywords: *communist regime, historiography, intellectual environment, diplomacy, historical truth.*

Ales director al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române în urma evenimentelor din decembrie 1989, am propus între obiectivele prioritare ale activității acestuia și în general ale istoriografiei române în domeniul relațiilor externe restabilirea legăturilor cu istoriografia sovietică, grav afectate de evoluția generală a relațiilor dintre cele două state în anii precedenți. Am propus, în consecință, noii conduceri a Academiei Române să dea curs sugestiei de a se reactiva

comisia bilaterală a istoricilor din România și din URSS, intrată în impas în perioada precedentă. La baza acestei inițiative s-a aflat convingerea că în noua situație creată de transformările în curs în lumea sovietică sub impulsul politicii novatoare inițiate de Mihail Gorbaciov sub denumirea de *Glasnost* (transparentă) și *Perestroika* (restructurare), reluarea legăturilor cu istoriografia rusă va deschide istoricilor noștri accesul la arhivele și bibliotecile ruse și la imensul material do-

cumentar încă neexplorat privitor îndeosebi la cea mai recentă etapă a istoriei relațiilor dintre cele două state și în general la istoria României în deceniile hegemoniei sovietice în Europa Centrală și Răsăriteană după încheierea celui de Al Doilea Război Mondial. Academia Română a aprobat inițiativa, partea sovietică și-a dat agrementul – după cum se va vedea a manifestat chiar un interes deosebit față de sugestia reactivării relațiilor istoriografice dintre cele două țări –, astfel încât pe baza acordului dintre cele două Academii am programat deplasarea în URSS. În octombrie 1990, împreună cu Ioan Chiper, factor de continuitate între vechea comisie și cea în curs de constituire, am plecat pe calea aerului spre Moscova în luna octombrie 1990, pentru a duce la îndeplinire inițiativa asumată.

Am fost întâmpinați la aeroport de reprezentantul Institutului de Slavistică și Balcanistică al Academiei de Științe a URSS – partenerul nostru de negocieri și colaborare – și de domnul Vasile Buga, consilier al Ambasadei Române din URSS, al cărui concurs avea să se dovedească esențial în întregul răstimp al șederii noastre în capitala sovietică. Un automobil ne-a transportat la sediul Academiei de Științe Sociale a Comitetului Central al PCUS în al cărei hotel am fost găzduiți în timpul scurtei noastre șederi – patru zile – la Moscova. Traversând dintr-un capăt în celălalt orașul, în care mă aflam pentru prima oară, am avut senzația imensității teritoriului

imperiului în centrul căruia mă aflam și a cărui iminentă destrămare nu o bănuiam la acea dată. Încă în cursul acestei traversări în automobil a orașului am aflat că pe lângă întâlnirile de rigoare cu omologul meu sovietic, directorul Institutului de Slavistică și Balcanistică, mai fuseseră programate pentru delegația română întâlniri la Ministerul de Externe al URSS și la sediul Comitetului Central al PCUS, și că, în ultima zi a șederii la Moscova, urma să am o dezbateră pe teme istoriografice în însăși instituția unde eram găzduiți; era un prim indiciu al interesului deosebit manifestat de partea sovietică pentru inițiativa istoriografiei române, al intenției de a conferi inițiativei părții române de a restaura legăturile dintre istoricii celor două țări și un caracter politic, de apropiere în sens general. Localul școlii de partid în care am fost găzduiți era el însuși un adevărat oraș, cu multiple aripi și etaje și anexele de rigoare, adevărată fabrică de cadre de partid pentru toate republicile Uniunii Sovietice.

În ziua următoare, am fost preluat împreună cu colegul meu de la hotelul unde am fost găzduiți de directorul institutului cu care urma să negociem restabilirea relațiilor de colaborare, domnul Dr. Vladimir Konstantinovici Volkov, persoană subtilă și degajată de prejudecăți ideologice, nu însă și de sarcini politice. Am străbătut din nou, în sens invers, Moscova pe una dintre liniile care făceau legătura între pozițiile

foarte îndepărtate ale orașului pe lungul bulevard care purta numele fondatorului Uniunii Sovietice, anume *Leninski Prospekt*. Glumeț și anticipator, directorul Volkov mi-a spus că viitorul nume al acestei însemnate artere a capitalei avea să fie *Koneț Soșializma*. La sediul institutului am discutat liniile generale ale viitoarei colaborări și am decis de comun acord reluarea întâlnirilor anuale ale comisiei. Întrucât domnul Volkov stăpânea limba germană, schimbul de opinii și sugestii s-a desfășurat fără dificultăți. După discuții lipsite de asperități s-au fixat obiectivele și modalitățile viitoarei noastre colaborări, urmând ca textul protocolului acordului dintre cele două părți să fie redactat și semnat până la încheierea misiunii noastre în URSS.

În după-amiaza aceleiași zile, la ora fixată, am fost primit, conform programului anunțat, la Ministerul Afacerilor Externe de domnul Feliks Nikolaevici Kovaliov, director al Direcției Istorico-documentare a Ministerului Afacerilor Externe al URSS, personaj distins și elegant, al cărui nume aveam să-l aud în repetate rânduri ulterior în legătură cu diverse misiuni ale diplomației sovietice și ruse; am făcut în sinea mea reflecția că ar fi putut fi ministru și în vremea țarilor. Mesajul principal care ni s-a comunicat în cadrul acestei întâlniri a fost că și ministerul din care făcea parte se conformează directivei de deschidere care venea de la Kremlin și că, în consecință, istoricii români vor

avea posibilitatea să cerceteze liber fondurile arhivistice aflate în posesia instituției din care făcea parte. La constatarea mea, avansată după mulțumirile de rigoare pentru bunăvoința manifestată, că inițiativele importante privitoare la politica externă a URSS erau luate nu la Ministerul de Externe, ci la Kremlin, domnul Kovaliov, fără a mă contrazice, mi-a răspuns cu recomandarea să rezolv în locul amintit această chestiune. Am reținut din desfășurarea acestei audiențe dorința părții sovietice de a dezvolta relațiile cu România, în speță cu istoricii români.

În dimineața următoare, s-a desfășurat întâlnirea la Secția Internațională a Comitetului Central al PCUS, unde am fost primit de un grup de activiști ai instituției, în frunte cu Valerii Leonidovici Musatov, prim-adjunct al șefului Secției. În cursul întâlnirii, care a durat aproximativ două ore, s-au discutat probleme ale înnoirii istoriografice în cele două țări în urma modificărilor survenite pe plan politic. Am fost întrebat ce măsuri aveam intenția să adopt în institutul al cărui director devenisem în urma prăbușirii regimului comunist. Am răspuns că principala măsură pe care dealtminteri și începusem să o pun în aplicare în urma marilor schimbări survenite, era reînnoirea cadrelor de cercetători cu tineri selecționați exclusiv pe baza vocației și a competenței, contrar situației anterioare când criteriile precumpănitoare erau adaptabilitatea la sistem

și recomandarea serviciilor politice, partid și cadre; cu alte cuvinte, mi-am încheiat expunerea, aveam în vedere aplicarea criteriilor selecției normale, nu a celei denumite de Soljenițin „selecția inversă”; „kontraselekția” a ținut să răspundă principalul meu interlocutor, pentru a-mi arăta că îi era cunoscută opera marelui scriitor rus aflat încă în exil.

Întâlnirea la „nivel înalt” la sediul central al PCUS mi-a întărit impresia că sovieticii au folosit acest prilej pentru a comunica dorința lor de a consolida relațiile dintre țările noastre, nu exclusiv la nivel istoriografic. Între timp, ambasadorul României în URSS, domnul Vasile Șandru, mi-a transmis invitația de a face o vizită la Ambasadă. În cursul întrevederii noastre în aceeași zi, domnul ambasador mi-a comunicat surprinderea sa în legătură cu primirea neașteptat de binevoitoare rezervată de partea sovietică reprezentanței istoriografice române. „Cu nu mult timp mai de vreme – mi-a spus ambasadorul – a fost la Moscova domnul ministru Andrei Pleșu; l-a primit omologul său, nimic mai mult”. Și, în temeiul acestei constatări, mi-a cerut asentimentul să folosească această ocazie pentru a organiza o recepție la Ambasadă Română, prilej de a accelera ieșirea acesteia din izolarea în care o lăsase politica lui Nicolae Ceaușescu. Am fost, bineînțeles, de acord și recepția a fost fixată pentru după-amiaza zilei următoare, penultima zi a șederii delegației române în URSS.

În cea de a treia zi a vizitei delegației române, la sediul Institutului de Slavistică și Balcanistică a avut loc semnarea acordului dintre cele două delegații pentru reactivarea relațiilor dintre istoriografia română și cea sovietică și pentru reluarea întâlnirilor periodice ale reprezentanților celor două părți. Cu acest prilej, domnul Volkov m-a rugat să accept o întâlnire cu istoricii din institutul pe care îl conducea, în după-amiaza aceleiași zile, înainte de ora fixată pentru recepția de la Ambasadă Română. Am acceptat și întâlnirea a avut loc. În cadrul întâlnirii s-a produs evenimentul cel mai semnificativ al scurtului meu prim stagiu petrecut în Uniunea Sovietică. Sala de conferințe a institutului era plină cu cercetători autentici sau simulați care mi-au adresat diverse întrebări, unele provocatoare, ca de pildă cea care reamintea falsa alternativă Transilvania-Moldova (Republica Moldova) în opțiunile românești, introdusă în arsenalul diplomatic sovietic de I.V. Stalin încă din 1945. Am răspuns că în etapa istorică în care am intrat deciziile în asemenea probleme sunt determinate democratic, prin voința liber exprimată a popoarelor. Dar adevărata surpriză a venit din partea a însuși directorului institutului, domnul Volkov, care coprezida cu mine ședința. Întorcându-se spre mine mi-a adresat neașteptat întrebarea: „Domnule profesor, există în istoria relațiilor româno-ruse și româno-sovietice pagini albe, probleme nerezolvate?”. În cele câteva

secunde de care am dispus pentru a reflecta asupra întrebării deosebit de insidioase, bine pregătită și abil pusă, pentru a-mi detecta gândul și eventual mandatul, mi-am spus că, aflându-mă acolo în calitate de istoric, nu de om politic, nu aveam altă soluție decât de a spune adevărul, astfel cum îl cunoșteam. Reducând răspunsul la esențial, i-am spus: „Da, domnule director, există două mari probleme deschise în relațiile dintre țările noastre: cea dintâi a fost creată de țarul Alexandru I, care a rupt Moldova în două și care a dat naștere unei răni astăzi încă deschise în relațiile noastre; cea de a doua a fost opera lui I.V. Stalin, care a impus României un regim străin de tradițiile și aspirațiile sale, cu urmări grave pentru poporul român”. Domnul Volkov a luat act fără reacție de acest răspuns și a închis ședința. Ioan Chiper, vizibil emoționat, s-a apropiat de mine și mi-a spus: „Ți-a întins o cursă”. I-am replicat: „Puteam oare să-i răspund altminteri?”.

La recepția de la Ambasadă, unde au venit mulți dintre reprezentanții instituțiilor pe care le vizitasem, am avut parte de o nouă surpriză. La solicitarea mea, fusese invitat și istoricul Serghei Karpov, medievist reputat, cunoscut mie din bibliografii și cu care mă aflasem în relații pe calea poștei prin schimbul de extrase dintr-un domeniu de cercetare comun, istoria Mării Negre în vremea hegemoniei venețiene și genoveze. Ne-am cunoscut cu acest

prilej și personal și ne-am întreținut într-o lungă conversație, agreabilă pentru mine și pentru că aveam prilejul să discut pe teme de interes istoric comun într-o limbă mie cunoscută și foarte îndrăgită, italiana. Cum conversația noastră se prelungea, unul dintre participanții la dezbateră de la Comitetul Central al Partidului Comunist, Ceslav Ciobanu, un transnistrean, instructor la Secția Internațională a Comitetului Central al PCUS, m-a desprins, cu scuzele de rigoare, din conversația cu Serghei Karpov, și m-a întrebat în limba română: „Domnule profesor, cum vedeți problema Basarabiei?” I-am răspuns în același spirit în care îi răspunsesem anterior lui Volkov. A urmat din partea lui observația interogativă uluitoare: „Vă dați seama ce se va întâmpla dacă se destramă Uniunea Sovietică?” Și a urmat o viziune apocaliptică cu milioane de oameni care ar fi urmat să se reverse spre Occident. Nu puteam bănui la acea dată, că la mai puțin de un an după această conversație, imperiul lui Lenin și al lui Stalin avea efectiv să se destrame. Recepția s-a încheiat într-o atmosferă cordială, iar ambasadorul mi-a mulțumit pentru prilejul oferit.

În ultima zi a șederii la Moscova, am participat la o dezbatere referitoare la *totalitarism* și *scrierea istoriei* la sediul Școlii Superioare de Partid al CC al PCUS, în sala în care conferențiaseră în trecut ideologii de frunte ai regimului. Am sintetizat răspunsul spunând interlo-

cutorilor mei că regimul sovietic e cel care a oferit modelul adaptării trecutului la imperativele puterii politice și că celelalte țări comuniste nu au făcut altceva decât să urmeze și să adapteze acest sistem de a scrie istoria.

Astfel s-a încheiat vizita delegației române care, în octombrie 1990, a pus bazele reluării contactului

între istoricii români și sovietici, respectiv ruși, pe temeiul respectării adevărului istoric. Comisia comună româno-rusă a istoricilor și-a desfășurat în continuare activitatea și o desfășoară astăzi încă. E de dorit, în interesul ambelor istoriografii, ca aceste rezultate să fie consolidate în același spirit.